

موسیقی

موسیقی دانان ایرانی

نعمه ساز جاودا

Shiraz-Beethoven.ir

زندگی هنری استاد علی تجویدی

هراه با کلام شصت و دو تراوه و تصنیف

مسران جیبی نژاد

Shiraz-Beethoven.ir

فهرست

۹	پیش درآمد
۱۱	سال شمار زندگی علی تجویدی
۱۵	زندگی تجویدی به قلم تجویدی
۱۹	نوجوانی و جوانی و آغاز و انجام یک عشق
۲۱	آشنایی با ابوالحسن خان صبا
۲۵	مجموعه گفتارها و نقد و نظرهای تجویدی
۳۳	موسیقی هنر الهی است
۳۷	آواز در ایران
۴۱	عيار خوانندگی
۴۵	صفات و خصوصیات خواننده آواز ایرانی
۴۷	ردیف کامل موسیقی ایرانی به روایت علی تجویدی
۵۱	گنجینه های موسیقی ایران
۵۳	گنجینه هنر سازی و آوازی ایران
۵۹	خاطرات و یادداشت ها
۶۱	مهمتاب و شب مهمتابی (نام گذاری نخستین ترانه)

۶۴	خاطره‌ای از ابوالحسن صبا
۶۵	خاطره‌ی معروف‌ترین ترانه
۶۸	بابیژن ترقی و خلق ترانه «آتش کاروان»
۷۹	اولین باری که مجانی سازدم
۷۱	درباره پدرم (هادی تجویدی)
۷۳	خاطره‌ای از پدرم
۷۴	یاد کودکی ...
۷۷	با شوکت سالک، همسر استاد تجویدی
۸۲	گفت و گوها
۸۵	افسوس برای فراموشی موسیقی قدیمی ایران
۹۵	نُتی به رنگ قرمز
۱۰۷	موسیقی ما همیشه مهجور بوده
۱۱۵	تجویدی در گفتار دیگران
۱۱۷	آخرین سروده رهی معیری
۱۲۳	گفتاری از اسماعیل نواب صفا
۱۲۷	چند گفتار از بیژن ترقی
۱۳۳	بزرگ‌ترین آهنگ ساز قرن اخیر ایران
۱۳۵	تجویدی در گفتار همایون خرم
۱۴۳	خاطره‌ای از فرهاد فخرالدینی
۱۴۵	چند گفتار از حسین بنی‌احمد

۱۴۸	آهنگ‌سازگل‌ها
۱۵۳	ریشه‌های سرو
۱۶۷	کلام ترانه‌های برگزیده
۱۶۹	فهرست ترانه‌های برگزیده
۱۷۱	آتش کاروان
۱۷۲	آرزو گم کرده (نوای منی)
۱۷۳	آزاده
۱۷۴	آشتفته‌حالی
۱۷۵	ازما گذشت
۱۷۶	با دلم مهربان شو
۱۷۸	بازگشته
۱۷۹	بدرقه
۱۸۰	بسوزان
۱۸۱	بگذشته
۱۸۲	بهار من
۱۸۳	به پاس محبت
۱۸۵	به دنبال دل
۱۸۷	به کس مگو
۱۸۸	پشیمان شدم
۱۹۰	پشیمانم

۱۹۱	پیام من
۱۹۲	پیغام من
۱۹۳	تا هشتم بیا
۱۹۵	تنها منشین
۱۹۷	تنها تنها مانده‌ام
۱۹۹	ثمرگل‌ها
۲۰۱	جدایی
۲۰۲	چه صبایی
۲۰۴	چه می‌شد
۲۰۵	حیرانم
۲۰۷	خاطره یک شب
۲۰۹	داد از دل
۲۱۱	در آرزوی صلح
۲۱۳	دل خرابه!
۲۱۴	دور از دیار
۲۱۶	دیدی که رسوا شد دلم
۲۱۷	رفتم و بار سفر بستم
۲۱۸	رفتم که رفتم
۲۲۰	رنج تنها‌یی
۲۲۱	رنگ تمثنا

۲۲۲	زمانه ما
۲۲۴	زمین مست، آسمان مست
۲۲۵	سبوی بی می
۲۲۷	سرمست
۲۳۹	سرگردان
۲۴۱	سفرکرده
۲۴۳	سنگ خارا
۲۴۴	سوزساز
۲۴۶	شب
۲۴۸	شب‌های من
۲۴۰	صبح خندان
۲۴۲	صبرم عطاکن
۲۴۳	عالیم دل
۲۴۴	عشق
۲۴۶	عشق خود حاشا مکن
۲۴۸	قسمت من (۱)
۲۴۹	قسمت من (۲)
۲۵۱	کودکی
۲۵۳	گوشه‌گیر
۲۵۴	گیتی افروز

۲۵۰	مرا عاشقی شیدا توکردنی
۲۵۶	مرد خدا
۲۵۸	می گذرم
۲۵۹	نبودم اگر من
۲۶۱	و عده دیدار
۲۶۳	هستی سوز
۲۶۴	یادت می آید
۲۶۵	یادِ من کن
۲۶۷	مقاله شناسی و کتاب‌شناسی
۲۶۷	فهرست مقالات استاد تجویدی
۲۶۸	گفت‌وگوها
۲۷۰	نقد و معرفی
۲۷۱	فهرست کتاب‌ها
۲۷۲	منابع
۲۷۳	پانوشت‌ها
۲۷۷	نمایه‌ها
۲۷۷	اشخاص
۲۸۳	ترانه‌ها، تصنیف‌ها، آلبوم‌ها و برنامه‌های موسیقی
۲۸۵	دستگاه‌ها و گوشش‌های موسیقی

پیش درآمد

از مدت‌ها پیش طرح تألیف و تدوین سرگذشت‌نامه‌ی موسیقی‌دانان ایرانی در ذهنم شکل گرفته بود و منتظر فرصتی بودم تا شرایط فراهم گردد. اکنون به لطف خدا این مجال دست داد تا آنچه در اندیشه دارم (از زندگی و اندیشه و آثار موسیقی‌دانان مطرح ایران) درچند دفتر در حد بضاعتمن و به لطف خداوند مهربان، مکتوب کنم. گرچه پیمودن این مسیر به عوامل دیگری هم بستگی دارد، ولی امیدوارم به این مهم دست‌یابم و در معرفی فرهنگ و هنر سرزمینم و بازتاب اندیشه‌ی هنرمندان موسیقی سه‌هم کوچکی داشته باشم.

اکنون با انتخاب فهرستی از موسیقی‌دانان نامی کشور این رسالت را با بضاعت اندک خود آغاز کرده‌ام. امید است در منظر صاحبان قلم، هنرمندان و هنردوستان این سرزمین قبول افتد و در نظر آید. هرزیابی که در این مجموعه‌ها پدیدار گشت به خاطر لطافت پنهان هنر و مقام والای هنرمند است و بروز هرگونه قصوری در آن، از چشم نگارنده، نگریسته شود.

اگرچه آثاری که هنرمندان بزرگ در طی سالیان زندگی حرفه‌ای و هنری خود، آفریده‌اند و با خلق این آثار معرف خود بوده‌اند و جاودانه گشته‌اند، اما با تألیف و تدوین این مجموعه‌ها امید بر این است پنجره‌ای گشوده شود برای کشف رمز و رازهای اندیشه‌والای این بزرگ‌مردان، باکنکاش در زندگی، گفتار و آثار آن‌ها.

و اکاوی در زندگی و اندیشه‌ی این فرهیختگان و گفتارهای گران‌بهای آن‌ها درباره هنر، هنرمند، آواز، نوازنده‌ی، دستگاه‌ها و گوشه‌های موسیقی، وضعیت موسیقی‌معاصر و چگونگی رسیدن به هنری متعالی و بسیاری از مسائل آموزشی و اخلاقی دیگر می‌تواند برای پویندگان علم و هنر موسیقی راهگشا باشد؛ بنابراین با تحریر و ترسیم

سال‌شمار زندگی علی تجویدی

۱۲۹۸: تولد در ۱۵ آبان، پدرش میرزا هادی خان تجویدی هنرمند اصیل اصفهانی.
۱۳۰۴ - ۱۳۱۰: آغاز تحصیل در مقطع ابتدایی؛ آشنایی با دستگاه‌های موسیقی ایرانی با صدای تار پدر و آواز عمویش و سازوآواز استادان بزرگ موسیقی عصر قاجار (دوستان پدر)؛ آموختن ساز فلوت نزد ظهیرالدین و نت خوانی نزد موسی خان معروفی.
۱۳۱۱ - ۱۳۲۵: فراگیری ساز ویولن نزد ابراهیم سپهری و حسین یاحقی؛ درگذشت پدر در پنجاه سالگی؛ آغاز آموختن ویولن و فراگیری کامل دستگاه‌های موسیقی نزد ابوالحسن خان صبا؛ آشنایی با حاج آقا محمد ایرانی مجرد و رکن الدین مختاری به واسطه ابوالحسن خان صبا؛ آموختن ردیف میرزا عبدالله نزد حاج آقا محمد ایرانی و اسماعیل قهرمانی و تهیه‌ی رساله «مجمع التصانیف»؛ ازدواج با خانم شوکت سالک؛ استخدام در وزارت دارایی.

۱۳۲۶ - ۱۳۳۳: اجرای اولین برنامه در «رادیو ارتش» تک نوازی ویولن و همنوازی با آواز حسین قوامی (فاخته‌ای)؛ گرفتن دست خط از ابوالحسن خان صبا مبنی بر احراز صلاحیت برای تک نوازی ویولن در «رادیو تهران»؛ ساخت اولین آهنگ با شعر منیره طلاها به نامی «شب مهتابی»؛ تأسیس کلاس خصوصی در منزل و دستیاری ابوالحسن خان صبا در اداره کلاس‌ها و سایر فعالیت‌های هنری و اداری استاد صبا؛ تهیه‌ی اولین یادداشت‌ها در رابطه با دستگاه‌ها و گوشه‌های موسیقی ایرانی و ثبت و

آشنایی با ابوالحسن خان صبا

بعدها وقتی صدای ویولن صبا را از رادیو شنیدم، خیلی مشتاق شدم که به کلاس ایشان بروم. آن زمان محصل بودم و به هر ترتیب، رفتم کلاس مرحوم «صبا» را - که در کوچه ظهیرالاسلام بود، پیدا کردم؛ یاد می‌آید وقتی رفتم آن جا، [صبا] مشغول درس دادن به شاگرد هایش بود، یک گوشه ایستادم تا این که «صبا» به من گفت: «بنشین!»، بعد از این که شاگردها رفتند، گفت: «سابقه (موسیقی) داری؟» گفتم: «بله»، ایشان گفت: «یک قطعه بزن» و من هم زدم. گفت: «نمی‌دانی؟» گفتم: «بله فلوت هم می‌زنم». گفت: «فلوت همراه است؟» خوشبختانه همراهم بود و وقتی زدم، فوق العاده خوشش آمد. استاد صبا گفت: «من هم فلوت می‌زنم و پیش علی اکبر خان رشتی کار کرده‌ام». من آن زمان به فلوت تسلط داشتم (و حتی بعد از این که رادیو هم سلو زدم). البته فلوتی که من می‌زدم، پیکولوی شش کلیده بود. در هر حال، پیش مرحوم «صبا. شروع کردم به کار کردن».

توصیه‌ی صبا و آشنایی با تکنیک غربی ویولن

روزی مرحوم صبا به من گفت: «برای این که تکنیک ویولن تو بالا برود، لازم می‌دانم با تکنیک غربی هم آشنا شوی»؛ و به بنا به توصیه‌ی ایشان در حدود سه سال نزد آقای «میلیک آبراهیمیان» و مدت کوتاهی هم پیش «باب‌گن تامبرازیان»، ویولن به سبک غربی کار کردم تا این که برنامه «گل‌ها» در رادیو تأسیس شد.

برنامه‌ی گل‌ها و نوازنده‌گی در رادیو

یادم می‌آید، مرحوم پیرنیا آمد پیش من، پیشنهاد کرد، عده‌ای جمع شویم و این برنامه (گل‌ها) را راه بیندازیم. قبل از این که رسماً وارد رادیو شوم، در برنامه موسیقی ارتش شرکت می‌کردم و صدای ساز من از رادیو پخش می‌شد و کمی هم شهرت پیدا کرده بودم؛ استاد صبا که صدای ویولن مرا در رادیو شنیده بود، گفت: «تو چرا نمی‌خواهی رسماً در زمرة نوازنده‌گان رادیو، سلو بزنی؟» با شرمساری گفت: «واستشن تا شما هستید، خودم را قابل نمی‌دانم که ساز بزنم. دست‌هایم را در دست‌هایش گرفت و فرمود: «تجویدی، هرگلی یک بوبی دارد؛ حتماً باید بروی در رادیو ساز بزنی».

گواهی‌نامه‌ای مرقوم فرمود که: تجویدی سال‌های متتمادی در رشته موسیقی به خصوص نوازنده‌گی ویولن زحمت کشیده و از هر جهت شایستگی اجرای برنامه و سلو زدن در رادیو را دارد.

از آن پس هفته‌ای یک بار و در بخش اساتید، سلو می‌زدم. یادم می‌آید که در آن زمان، اجرای برنامه سلو منحصر بود به استاد صبا، استاد حسین یاحقی، استاد مرتضی خان محجوبی، استاد عباسی و آقایان مهدی خالدی و لطف‌الله مجده.

برنامه گل‌ها و در کنار استاد ابوالحسن خان صبا

پس از تشکیل برنامه گل‌ها زیر نظر شادروان، داوود پیرنیا، بنده از مرحوم صبا هم خواهش کردم که تشریف بیاورند و سرپرستی ارکستر را به عهده بگیرند. هرگز برنامه‌هایی را که در کنار استاد اجرا کردم، فراموش نمی‌کنم و هرگاه شلو می‌زدم، یادم می‌آید به صورت صبا نگاه می‌کردم و همه‌ی تلاش و علاقه‌من ضمن اجرای برنامه در حضور استاد این بود که شیوه‌ی نوازنده‌گی ایشان را به کار بندم. خاطرات بسیار خوبی از آن زمان دارم، در آن موقع نت و مقدمه آهنگ‌هایی را که «مرتضی خان محجوبی» برای برنامه «گل‌ها» می‌ساخت، من می‌نوشتم و برای ارکستر تنظیم می‌کردم.

ذوق ترانه‌سازی و «مجمع التصانیف»

یادم می‌آید در کلاس مرحوم صبا بودم. ایشان در اتفاق خودشان بودند. آهنگی به نظرم رسید و شروع به [نواختن] کردم؛ مرحوم صبا آمدند و گفتند: «این آهنگ که می‌زدی، مال کیه؟» گفتم: «خودم ساخته‌ام». خیلی خوش‌شان آمد و گفتند: «پس تو ذوق آهنگ‌سازی هم داری؟ می‌خواهم تو را به کسانی که می‌توانی در این راه از آنها استفاده کنی، معرفی کنم. مرا با حاج آقا محمد ایرانی. که بعداً شرح حال آن بزرگوار را خواهم داد. آشنا کرد. گرچه ردیف‌سازی را قبلًا ضمن سه‌تار نوازی، نزد استاد صبا آموخته بودم، [بنابراین] یک دوره کامل ردیف مرحوم «میرزا عبدالله» را با «حاج آقا محمد» و آقای اسماعیل قهرمانی^۱ با سه‌تار به شیوه‌ی سینه به سینه کار کردم. چون ذوق آهنگ‌سازی داشتم، «حاج آقا محمد» گفت: «بیا مجموعه‌ای تهیه کنیم که ترانه‌های قدیمی در آن گردآوری شود». حاصل آن کار، کتابی شد تحت عنوان «مجمع التصانیف» که حاجی آقا تقریری می‌کرد و من می‌نوشتیم، بعداً قرار شد یک نسخه ایشان بنویسند و یک نسخه هم که هنوز هم من آن نسخه را دارم. به این ترتیب کلیه‌ی ترانه‌های معروف به کار عمل تقدیم و کارهای شیدا و عارف را جمع‌آوری کردیم. من برای این نسخه ارزش فراوانی قائلم و خوشحالم از این که بیشتر ترانه‌های قدیمی را در حافظه دارم. با فراگرفتن آهنگ‌های قدیم، زمینه‌ای به دستم آمد که چگونه باید برای ترانه و تصنیف، آهنگ ساخت. بنابراین بندۀ می‌توانم بگویم، پایه کار آهنگ‌سازی من از آن‌جا شروع شد. در ضمن استاد صبا عقیده داشت، برای این که کار شکل پیدا کند، چه بهتر که ابتدا روی شعر قدم‌آهنگ بگذاریم؛ به همین جهت من هم آهنگ‌هایی روی اشعار قدم‌ما، مانند: سعدی و حافظ و مولانا، می‌ساختم و به نظر استاد صبا و حضرت حاجی آقا و رکن‌الدین خان می‌رساندم^۱، به هر حال پایه کار من

۱- راست‌پنج گاه